

kışın yaz meyvelerini, yazın da kış meyvelerini bulmasıdır. Meryem'e Allah tarafından meyveler ihсан edildiği bilgisine yer verilen rivayetlerde bu durumun Zekeriyâyâ'yı, Allah'ın tıpkı Meryem'e mevsim dışı meyveler ihسان etmesi gibi yaşlanmış bedenlerinde bir çocuk üretebileceği düşüncesine sevkettiği ve bunun için Allah'a dua ettiği belirtilir.

Kur'an-ı Kerim'de adı altı yerde geçen Zekeriyâ (Âl-i İmrân 3/37, 38; el-En'âm 6/85; Meryem 19/2, 7; el-Enbiyâ 21/89) duası kabul edilen, hayırlı işlere koşan (el-Enbiyâ 21/90), namaz kılan (Âl-i İmrân 3/39), Meryem'i himaye eden (Âl-i İmrân 3/37) bir kişi ve Allah'ın kulu olarak (Meryem 19/2) anlatılmaktadır (Fîrûzâbâdî, VI, 92-93). Kaynaklarda Zekeriyâ'nın Dâvûd ve Süleyman soyundan geldiği zikredilmekle birlikte soy ağacında farklılıklar söz konusudur; bazı kaynaklarda ise rahip Berakya'nın oğlu olan Zekeriyâ ile karıştırılmıştır (Ya'kûbî, I, 68; İbn Kuteybe, s. 52; Sa'lebî, s. 232). Bir hadiste marangozluk yaptığı bildirilen Zekeriyâ'nın (Müsned, II, 296; Müslim, "Fezâ'il", 169) vefatıyla ilgili hıristiyan kaynaklarında bilgi yoktur; İslâmî kaynaklarda ise onun tıpkı oğlu Yahyâ gibi şehid edildiği belirtilmektedir. Buna göre Yahyâ'nın Büyük Herod tarafından idam edilmesinden sonra yaşadığı bölgeden kaçan Zekeriyâ yarılmış bir ağacın kovuğunda saklanmış, ancak şeytan onun elbisesinin bir kenarını dışarıda bırakmış, daha sonra düşmanlarına haber vermiş, onlar da ağacı keserek ikiye bölmüş, böylece Zekeriyâ şehid edilmiştir (Sa'lebî, s. 238-239). Türbesinin Halep Ulucamii bitişiğinde olduğu rivayet edilmektedir (DİA, XV, 248-249).

BİBLİYOGRAFYA :

Mustafavî, *et-Taḥkîk*, IV, 334-336; *Müsned*, II, 296; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 52; Ya'kûbî, *Târîḥ*, I, 68, 72-74; Taberî, *Târîḥ* (Ebül-Fazl), I, 585-586; İbn Düreyd, *Cemheretü'l-üḡa*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdir), II, 324; Sa'lebî, *'Arâ'isü'l-mecâlis*, Kahire 1324, s. 232-236, 238-239; Mevhûb b. Ahmed el-Cevâlikî, *el-Mu'arreb* (nşr. F. Abdürrahîm), Dimaşk 1410/1990, s. 349; Fîrûzâbâdî, *Be-şâ'iru zevî't-temyîz* (nşr. Abdülalîm et-Tahâvî), Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-İlmiyye), VI, 92-93; J. Cooper, "Zacharias", *Dictionary of Christ and the Gospels* (ed. J. Hastings), Edinburgh 1913, II, 844-845; A. Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur'an*, Baroda 1938, s. 151; Mustafa Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, Ankara 1990, II, 291-299; İsmail Yiğit, *Kur'an-ı Kerim ve Hadis Kaynakları Işığında Peygamberler Tarihi*, İstanbul 2004, s. 556-570; B. Heller - [A. Ripplin], "Zakeriyâ", *EI²* (İng.), XI, 405-406; Abdüsselâm Uluçam, "Halep Ulucamii", *DİA*, XV, 248-249.

MAHMUT AYDIN

ZEKERİYYÂ EFENDİ, Bayramzâde

(ö. 1001/1593)

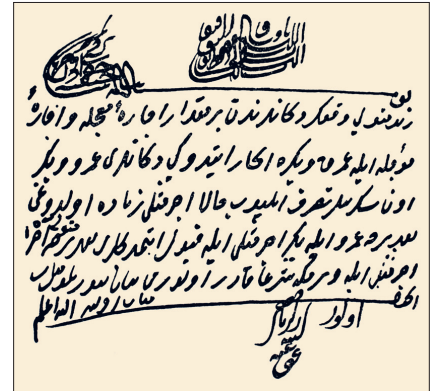
Osmanlı şeyhülislâmı.

920'de (1514) Ankara'da doğdu. Ankaralı Bayram Efendi'nin oğludur. İlk eğitimi Ankara'da aldıktan sonra İstanbul'a giderek Sahn-ı Semân müderrisi Arapzâde Abdülbâki Efendi ve daha sonra Mâlûl Emîr Efendi'ye intisap etti. 950'de (1543) Emîr Efendi ikinci defa Mısır kadısı olduğunda onunla beraber Kahire'ye gitti. Emîr Efendi Anadolu kazaskerliğine getirilince mülâzemetini ondan aldı. İlk görevi Bursa Hamza Bey Medresesi müderrisliğidir. Bursa Kadısı Karaçelebizâde'nin tavsiyesiyle Kanûnî Sultan Süleyman'ın Nahcivan seferine (1553-1555) katıldı. Halep kışlağında padişahın yakınında bulundu. Ardından 30 akçe ile Bursa Çendik Medresesi, daha sonra 40 akçe ile Kaplıca Medresesi müderrisliğine tayin edildi. 970'te (1562-63) bu görevden ayrılınca boşalan Atik Ali Paşa Medresesi müderrisliğine başvurdu. Kendisiyle birlikte altı aday daha vardı. Şeyh Vefa Camii'nde 20 Cemâziyelevvel 973 (13 Aralık 1565) tarihinde Rumeli ve Anadolu kazaskerleri Hamîd ve Perviz efendiler huzurunda *Hidâye*'nin "Kitâbü'l-Cinâyât" bahsi okutularak yapılan imtihanı kazandı ve müderrisliğe atandı. Şevval 975'te (Nisan 1568) Üç Şerefeli Medrese pâyesiyile taltif edildi. Zilkade 977'de (Nisan 1570) Sahn-ı Semân müderrisi oldu. Safer 980'de (Haziran-Temmuz 1572) Yavuz Sultan Selim Medresesi'ne nakledildi.

Zekeriyâ Efendi kadılığa geçince Safer 981'de (Haziran 1573) Halep kadılığına gönderildi. Zilkade 982'de (Şubat-Mart 1575) azledildiyse de iki yıl kadar sonra Bursa kadılığına tayin edildi (Şâban 985 / Ekim-Kasım 1577). Bu görevi Rebûilevvel 988 (Nisan-Mayıs 1580) tarihine kadar sürdürdü. 985'te (1577) İstanbul'da yaptırdığı sayım başşehirin o sıradaki nüfusu ve nüfus yapısı, iktisadî imkânları, dinî, ticarî ve içtimaî durumu hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler içermektedir (Arıkan, s. 39-57). Bursa kadılığının ardından İstanbul kadılığına getirildi (Zilhicce 988 / Ocak-Şubat 1581). Zilhicce 989'da (Ocak 1582) Anadolu kazaskeri oldu ve iki yıl kadar görevini sürdürdü, Rebûilâhîr 991'de (Nisan-Mayıs 1583) emekliye ayrıldı. Bu sırada bir teftiş geçirdiği ve Molla Muhyiddin Efendi'nin müfettiş tayin edildiği eski Diyarbekir kadısına gönderilen hükümden anlaşılmalıdır (BA, MD, hk. nr. 68). 994'te (1586)

Şam yoluyla hacca gitti; dönüşünde padişahın huzuruna çıkınca kendisine hil'at giydirdi. Ardından Şeyhülislâm Abdülkadir Şeyhî Efendi'nin uhdesindeki Süleymaniye dârülhadis müderrisliği kendisine verildi. Beylerbeyi Vak'ası sırasında (Cemâziyelevvel 997 / Mart-Nisan 1589) Rumeli kazaskeri oldu. Zekeriyâ Efendi'nin, bu vazifede iken nöbet usulüyle mülâzım alınması emredilince liyakatli ve bilgili adayları tayin etmek üzere deftere kaydettiği bilinmektedir. O dönemde vezîriâzam olan Koca Sinan Paşa ile arası pek iyi değildi. Sinan Paşa bir telhisinde Zekeriyâ Efendi'nin bazı kimseleri araya koyarak kazasker olmak istediğini, böyle bir tayinin isabetli bulunmadığını, fitneye yol açacağını, onun "gerek kendisinin gerek kapısının pâk olmadığını" belirtmişti. Ancak padişahın telhis üzerine yazdığı hattında bu fikre katılmadığı anlaşılmaktadır (*Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 228-229). Zekeriyâ Efendi bir süre sonra azledildi. Bunun sebebi, devlet alacaklarını tahsilde ihmali görülen kadıların hapse atılmasına tepki gösteren ilmiye ricâlinin Fâtih Camii'nde toplanarak huzursuzluğa yol açmaları, bunda da Zekeriyâ Efendi'nin ihmalinin bulunduğu hükmedilmesiydi (Şâban 998 / Haziran 1590). Fakat bir yıl geçmeden tekrar Rumeli kazaskerliğine getirildi (Receb 999 / Mayıs 1591). Ardından yetmiş sekiz yaşında iken, bir şikâyet üzerine olaylı bir şekilde görevinden alınan Bostanzâde Mehmed Efendi'nin yerine şeyhülislâm oldu (27-28 Receb 1000 / 9-10 Mayıs 1592). Şair Hükmî Efendi buna, "Zekeriyâyâ ya verildi fetvâ" mısırını tarih düşürmüştür.

Bayramzâde Zekeriyâ Efendi'nin bir fetvası (*İlmiyye Sal-nâmesi*, s. 413)

ZEKERİYYÂ EFENDİ, Bayramzâde

Şeyhülislâmîği sırasında Zekeriyâ Efendi'nin şer'î ve idarî konularda dikkatli ve basiretli davrandığı belirtilir. Devrin tarihçilerinden Selânikî onun bu yönünü bir örnekle açıklar: Şam beylerbeyi ile kadısı örfî bir vergi yüzünden Şam defterdarını, "Katli icap eder, küfür söyledi" diye şikâyet eder. Bunun üzerine III. Murad durumu şeyhülislâmdan sorulmasını buyurur. Şeyhülislâm, "Tövbe eylemişse katlolunmaz" fetvasını vererek ortalığı yatıştırır (Tarih, s. 291). Zekeriyâ Efendi'nin şeyhülislâmlik görevi âni ölümü sebebiyle fazla uzun sürmedi. Kaynaklara göre bahâriye hil'atı giydirilmek üzere saraya davet edildiğinde huzura girmek için beklerken Dârüssaâde Ağası Gazanfer Ağa ve Yeniçeri Ağası Mehmed Ağa ile sohbet etmiş, onlara gece rüyasında Hz. Peygamber'i gördüğünü ve yer gösterip kendisini davet ettiğini anlatırken fenalaşarak ölmüştür (11 Şevval 1001 / 11 Temmuz 1593). Fâtihi Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra Sultan Selim Camii yakınında Muharrem 1001'de (Ekim 1592) inşa ettirdiği medrese, dârülhadis ve dârülkurrânın yanına defnedildi. Vefatına, "Füc'eten Zekeriyâ Efendi geçti hemân" ibaresi tarih düşürülmüştür.

Ölümünden sonra oğlu Yahyâ Efendi tarafından düzenlenen 1594 tarihli vakfiyesine göre medrese daha önce yapılan dârülhadis ve dârülkurrânın yanında idi ve geniş bir avlu içerisinde on iki hücre, bir dershaneden oluşmaktaydı. Dârülhadis on üç oda, bir dershane ve dârülkurrâ olarak ayrılan geniş bir odadan ibaretti (Kütükoğlu, s. 216-217). Vakfiyesinde müderris, talebe ve medrese kütüphanesi hâfız-kütübü için tahsisatlar, verilecek dersler ve ders usulleri hakkında bilgiler ve şartlar bulunmaktaydı. Birçok tamir geçiren medrese 1914'te yapılan tesbitte harap olduğu için dârülhilâfe kadrosuna alınmamıştı (a.g.e., s. 217). Zekeriyâ Efendi'nin soyu bir ilmiye ailesi olarak devam etmiş, bu aileden XVII. yüzyılın sonlarına kadar birçok âlim ve şair çıkmıştır. Meşhur şair ve âlim Şeyhülislâm Yahyâ Efendi onun büyük oğludur. Küçük oğlu Şeyhî Lutfulah Efendi, Hoca Sâdeddin Efendi'den mülâzim olup çeşitli medreselerde müderrislik ve yedi defa Filibe kadılığı yapmış, daha sonra Anadolu kazaskerliğine kadar yükselmiştir. Zekeriyâ Efendi'nin hazırladığı İstanbul tahriri dışında dinî mahiyette eserlerinin bulunduğu tesbit edilmektedir. Sadrüşşerîa'nın *Şerhu'l-vikâye* adlı fıkıh kitabına *Hâşiyetü 'alâ Şadri's-Şe-*

rî'a adıyla bir şerh yazmış (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 1089-1090), meânî ilminden *Şerhu Miftâh* için *Hâşiyeye 'alâ Şerhi'l-Miftâh* ismiyle bir hâşiyeye kaleme almıştır (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3650, vr. 41-121). *Keşşâf, Telvîh, Mevâkıf, Hâşiyeye-i Tecrid* gibi okuduğu kitaplarda notları vardır. Ayrıca bir divanı mevcuttur. Bu çalışmaları dolayısıyla "Şârihu'l-Hidâye ve'l-Miftâh, Muhaşşî-i Sadrüşşerîa" lakaplarıyla anılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

51 Numaralı Mühimme Defteri: Sultanın Emir Defteri (haz. Hikmet Ülker), İstanbul 2003, hk. nr. 68; Koca Sinan Paşa'nun Telhisleri (haz. Halil Sahillioğlu), İstanbul 2004, s. 173, 228-229 (nr. 133, 186); Selânikî, *Tarih* (İpşirli), s. 183, 212, 225, 235, 270, 291, 322-323; Atâi, *Zeyl-i Şekâik*, s. 322-324, 747-748; Hasanbeyzâde Ahmed, *Tarih* (haz. Şevki Nezihî Aykut), Ankara 2004, II, 258, 355, 372, 373, 379, 380-382, 409; Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi (haz. Ziya Yılmaz), Ankara 2003, I, 53, 57, 103, 176; II, 1177; Peçuyulu İbrâhim, *Tarih*, I, 33; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, I, 13; Nâimâ, *Tarih* (haz. Mehmet İpşirli), Ankara 2007, I, 51, 82; III, 991; IV, 1926; *Devhatü'l-meşâyih*, s. 34-36; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 412-415; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 17, 49, 73, 192, 197; Abdülkadir Altunsoy, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara 1972, s. 45-46; Zeki Arıkan, "Şeyhülislam Zekeriyâ Efendi'nin İstanbul Sayımı", *Tarih Boyunca İstanbul Semineri, Bildiriler* (haz. Mübahat S. Kütükoğlu), İstanbul 1989, s. 39-57; Mübahat S. Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Ankara 2000, s. 216-218; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 2005, II, 716; İsmail E. Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri: Tarihi Gelişimi ve Organizasyonu*, Ankara 2008, s. 150-151; M. Asım Yediylidiz, "Bayramzade Zekeriyâ Efendi'nin (1514-93) Vakfı", *Üç İlahiyat Fakültesi*, XII/1, Bursa 2003, s. 153-166.

MEHMET İPŞİRLİ

ZEKERİYYÂ el-ENSÂRÎ

(زَكَرِيَّا الْأَنْصَارِي)

Ebû Yahyâ Zeynüddin Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî (ö. 926/1520)

Şâfiî fakihî.

Çağdaşı Mısırlı tarihçi İbn İyâs ile kendisine niyâbeten kadılık görevinde bulunan talebesi İbnü'l-Himsî'nin kaydettiğine göre 824 (1421) yılında Mısır'ın doğusunda Bilbis ve Abbâsiye şehirleri arasındaki Süneyke beldesinde dünyaya geldi (*Bedâ'ir u-z-zühür*, V, 370; *Havâdisü'z-zamân*, III, 33). Gazzî, Ensârî'nin talebesi olan babasından naklen 823 (1420) yılını kaydederken Sehâvî 826'da (1423) doğduğunu belirtir. Haz-

rec kabilesinden sahâbî Hubâb b. Münzir'in soyundandır. İlk eğitimini Süneyke'de aldı, Kur'an'ı ezberledi. Babasının ölümü üzerine annesi tarafından ilim tahsili için Kahire'ye gönderildi (841/1437). Ezher'de okudu, muhtelif ilim dallarına ait birçok temel metni ezberledi. Bir müddet sonra memleketine gittiği de tekrar Kahire'ye döndü. Talebelik yıllarında maddî sıkıntı çektiğinden bir zengin'in desteğiyle tahsilini sürdürdü. İbn Hacer el-Askalânî, Muhammed b. Ali el-Kâyâtî, Sâlih b. Ömer el-Bulkînî, Kemâleddin İbnü'l-Hümâm, Zeynüddin Rıdvân b. Muhammed el-Ukbî, Takıyyüddin eş-Şümunnî, Yahyâ b. Muhammed el-Münâvî, Ebü'l-Fazl İbnü's-Şihne el-Halebî, Muhyiddin el-Kâfiyecî, Şehâbeddin İbnü'l-Mecdî, Celâleddin el-Mahallî ve Şerefeddin İbnü'l-Haşşâb'ın da aralarında bulunduğu 150'yi aşkın âlimden dört mezhep fıkhi ve diğer dinî ilimler yanında Arap dili ve edebiyatı, hat, astronomi, hesap, icâzet aldı (Chester Beatty Library, nr. 3208'-de kayıtlı "Sebet" adlı tobiyografisinde okuduğu 110 eseri ve hocalarını, ayrıca faydalandığı, yirmi ikisi kadın olan 112 âlimin ismini zikreder; bk. Arberry, VII/3 [1968], s. 247-263). Bu arada tasavvufa dair çok sayıda kitap inceledi ve Sâidüs-süedâ Hankahı'ndaki sûfi meclislerine devam etti, birçok tarikat şeyhinden hırka giyip irşad izni aldı (Gazzî, I, 198). Kendi ifadesine göre bâtnî ilimlerinde dualarının kabul edildiği bir mertebeye ulaştınca zâhir ilimlerine yönelerek genç yaşta hocalarının izniyle ders ve fetva verecek düzeye erişti. İmam Şâfiî'nin makamında ve Sâbakiyye, Salâhiyye ile Cemâliyye'nin aralarında bulunduğu çeşitli medreselerde ve sûfi hankahlarında ders verdi, meşihatlık görevi yaptı. Kendilerinden bâtnî ilimleri tahsil ettiği şeyhlere zâhirî ilimleri öğretti. Şâfiî fikhında otorite seviyesine ulaştınca çeşitli eserleri medreselerde okutulmaya başlandı. Ders halkasına İslâm dünyasının dört bir yanından birçok talebe katılıyordu. Kendisinden ilim tahsil edenler arasında İbn Hacer el-Heytemî, Hatîb eş-Şirbînî, Abdülvehhâb eş-Şarânî, Bedreddin el-Gazzî, Şehâbeddin Ahmed b. Ahmed er-Remlî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Bekrî, İbnü'n-Nakib el-Halebî, Ömer b. Ahmed eş-Şemmâ' el-Halebî, Şehâbeddin Ahmed Amire el-Burullusî gibi şahsiyetler bulunmaktadı. 850 (1447) yılında hacca gitti; bu vesileyle Şerefeddin İbnü'l-Merâgî, İbnü'z-Ziyâ el-Mekkî, Takıyyüddin İbn Fehd, Ebü's-Saâdât İbn Zahîre gibi âlimlerden yararlandı.